

Кольорова синестезія в сучасній жіночій поезії

Валерія Володимирівна Корольова

доктор філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри української мови,

Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара
(пр. Гагаріна, 72, м. Дніпро, 49010, Україна);

e-mail: valeria.korolyova2015@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7482-0517>

У статті проаналізовано вияви синестезії у поетичному мовленні сучасних мисткинь. Відсутність спеціальних досліджень синестетичної мовної репрезентації в сучасних поезіях зумовлює актуальність запропонованої розвідки. У науковому трактуванні синестезія – це взаємодія слів на позначення емоцій або інших абстрактних чи конкретних понять. У мовознавстві поняття «синестезія» використовують на позначення механізму метафоричної аналогізації, сформованої на основі зорових, смакових, слухових, одоративних, тактильних відчуттів людини, які постачають власні одиниці на позначення інших концептуальних сфер. У сучасній поезії продуктивною є синестезія як засіб вербалізації суб'єктивних переживань, активно вживаними при цьому в поезії постають ахроматичні кольори (*білий, сірий, чорний*). Часто вживаними постають також лексеми на позначення відтінків синього кольору (*синій, блакитний, голубий*), що асоціюються з поняттям меланхолії. В аналізованих поезіях переважає кольорова-звукова синестезія, що пояснюємо фізіологічною значущістю візуального та аудіального каналів для отримання інформації, а також жанровою специфікою аналізованих текстів. На синтаксичному рівні традиційною моделлю синестетичного словосполучення є поєднання ад'єктивного кольоратива із субстантивною лексемою на позначення поняття іншої концептуальної сфери. Розташування означення в постпозиції до означуваного слова надає синестетичним конструкціям додаткової стилістичної значущості, підсилює їхній експресивний потенціал. Рідко вживану синтаксичною моделлю синестезії є використання складних ад'єктивів у функції подвійних епітетів. Подекуди синестезія стає твірною основою цілої поезії. Аналіз синестетичних конструкцій дає змогу осягнути глибинний внутрішній світ поетес, особливості поетичного мислення, українського світобачення загалом.

Ключові слова: метафора, ахроматичні кольори, кольорова-звукова синестезія, емоційний стан, синтаксична модель

Корольова В. В. Цветная синестезия в современной женской поэзии

В статье проанализированы проявления синестезии в поэтической речи современных поэтесс. Отсутствие специальных исследований синестетической языковой репрезентации в современных стихах обуславливает актуальность предложенной работы. В научной трактовке синестезия – это взаимодействие слов для обозначения эмоций или других абстрактных или конкретных понятий. В языковедном понятии «синестезия» используют для обозначения механизма метафорической аналогизации, сформированной на основе зрительных, вкусовых, слуховых, одоративных, тактильных ощущений человека, которые поставляют собственные единицы для обозначения других концептуальных сфер. В современной поэзии продуктивной является синестезия как средство вербаллизации субъективных переживаний, активно применяемыми при этом в поэзии являются ахроматические цвета (*белый, серый, черный*). Продуктивными считаем также лексеми для обозначения оттенков синего цвета (*синий, голубой*), которые ассоциируются с понятием меланхолии. В рассматриваемых стихах преобладает цвето-звуковая синестезия, что объясняем физиологической значимостью визуального и аудиального каналов для получения информации, а также жанровой спецификой рассматриваемых текстов. На синтаксическом уровне традиционной моделью синестетического словосочетания является сочетание ад'єктивной колоремы с субстантивной лексемой для обозначения понятия другой концептуальной сфери. Фиксация определения в постпозиции к обозначаемому слову дает синестетической конструкции дополнительную стилистическую значимость, усиливает ее экспресивный потенциал. Редко применяемой синтаксической моделью синестезии является использование сложных ад'єктивов в функции двойных эпитетов. Иногда синестезия становится образующей основой целой поэзии. Анализ синестетических конструкций позволяет постичь глубинный внутренний мир поэтесс, особенности поэтического мышления, украинского мировоззрения в целом.

Ключевые слова: метафора, ахроматические цвета, цвето-звуковая синестезия, эмоциональное состояние, синтаксическая модель

Valeriya Korolyova. Color synesthesia in modern female poetry

A display of synesthesia in the poetic speech of contemporary artists is analyzed. The lack of special studies of synesthetic linguistic representation in modern poetry determines the relevance of the proposed investigation. In scientific interpretation, synesthesia is the interaction of words to denote emotions or other abstract or particular concepts. In linguistics, the term „synesthesia” is used to denote the mechanism of metaphorical analogy, formed on the basis of visual, taste, auditory, odorate, tactile human senses, which supply their own units to denote other conceptual areas. In modern poetry, synesthesia is productive as a mean of verbalizing subjective experiences. Furthermore, achromatic colors (*white, gray, black*) are actively used in poetry. Tokens to denote shades of blue (*blue, cyan, blue*), associated with the concept of melancholy, are also used quite often. In the analyzed poems color-sound synesthesia prevails. This fact can be explained by the physiological significance of visual and audio channels for obtaining information, as well as the genre specificity of the analyzed texts. At the syntactic level, the traditional model of a synaesthetic phrase is a combination of an adjectival colorative with a noun token to denote a concept of another conceptual sphere. The definition location in the postposition to the denoted word gives synesthetic constructions additional stylistic significance, strengthens their expressive potential. The use of complex adjectives as double epithets is a rarely used syntactic model of synesthesia. Sometimes synesthesia becomes the creative basis of the whole poetry. The analysis of synesthetic constructions makes it possible to comprehend the deep inner world of poets, features of poetic thinking, Ukrainian worldview in general.

Key words: metaphor, achromatic colors, color-sound synesthesia, emotional condition, syntactic model

Явище художньої синестезії, що ґрунтується на універсальній здатності «людини до слухозорового асоціювання, яке відображує усю складність можливих відносин між видимим та почутим при полісенсорному контакті з дійсністю» [3, с. 55] займає чільне місце в пошуково-тематичному просторі сучасної лінгвістики (тут і далі переклад мій. – В. К.). Для української культурної свідомості вияви синестезії є характерними. Як зазначає О. Потебня, у слов'янських мовах, як і в багатьох інших, цілком звичними є зближення сприйняття зору, дотику і смаку, зору і слуху [10, с. 78].

У мовознавстві проблему міжсенсорних взаємодій та їхньої вербалізації в мові представлено невичерпно, оскільки це мовне явище переважно аналізують лише фрагментарно в контексті іншої проблематики, зокрема в наукових розвідках Н. Арутюнової [1], О. Потебні [10], С. Ульмана [12], Б. Уорфа [13], А. Шамоти [14] та ін. На механізмі синестетичного метафороутворення зосереджує увагу Н. Арутюнова, стверджуючи, що метафора змінює логічний порядок предикатів: ознаки предмета трансформуються в ознаки ознак предмета [1]. Цю думку поділяє й Б. Уорф, вважаючи синестезію «першопочатком» метафори [13].

Серед виявів синестезії найбільш репрезентованим є теоретичний аналіз слухозорового поєднання, що спостерігаємо, зокрема, у працях В. Левицького [7], О. Журавльова [4], С. Вороніна [2] та ін. Така синестезія є найпоширенішою в мові поетичних текстів. Кольорова синестезія притаманна поетичному мовленню Б.-І. Антонича, М. Вороного, Ю. Клена, Леся Українки та ін. Метою нашої наукової розвідки є аналіз кольорової синестезії в сучасних жіночих поетичних текстах. Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань: окреслення продуктивних типів синестезії у сучасній жіночій поезії; визначення основних колором, що беруть участь у поетичній синестезії; характеристика моделей синестетичних висловлень. Джерельною базою дослідження стали поезії А. Багряної, Н. Білоцерківець, В. Давиденко, А. Діби, О. Забужко, І. Жиленко, С. Йовенко, Т. Каунової, Т. Коломієць, О. Руги. Відсутність спеціальних досліджень синестетичної мовної репрезентації в сучасних поезіях зумовлює актуальність запропонованої роботи. Дослідження здійснено на матеріалі поетичних збірок [5; 11], а також з використанням корпусу поетичних текстів, розміщеному на сайті mova.info [6].

У сучасному мовознавстві поняття «синестезія» використовують на позначення механізму метафоричної аналогізації, що формується «на основі зорових, смакових, слухових, одоративних, тактильних відчуттів

індивіда, які постачають власні одиниці на позначення інших концептуальних сфер» [9, с. 157]. При цьому означений термін використовується у вузькому та широкому сенсі. Якщо у вузькому сенсі синестезію визначають як взаємодію слів, що стосуються лише чуттєвого сприйняття (А. Капанова, О. Кундик), то в широкому сенсі, релевантному для нашої розвідки, як використання слів на позначення емоцій або інших абстрактних чи конкретних понять (С. Воронін, В. Гак, Дж. Серль).

В аналізованих творах кольорова синестезія постає як суб'єктивне переживання, залежне від внутрішнього стану ліричного героя, його емоцій та почуттів, які в межах поетичних ідіостилів знаходять специфічні форми художньої вербалізації: «*О жовтий присмак смутку на губах!*» (І. Жиленко); «*Срібний дріб'язок спогадів знай начищаю: шиза нумізмата!*» (О. Забужко); «*Полин від тиші надломився... І синім сумом обгорнув*» (Т. Каунова) (тут і далі виділено мною. – В. К.).

Специфіка внутрішнього світу героїв, їхнього емоційного ставлення до світу зумовлює використання в синестетичних конструкціях кольороназв ахроматичної гама (*білий, сірий, чорний*), наприклад: «*В лютневім храмі – білі кроки і білий слід*» (С. Йовенко); «*Як тебе із долоні стерти з негативів обох півкуль треба чорну мовчанку стерпіль...*» (О. Руга).

Поодинокі українські поетеси використовують інші хроматичні кольори під час синестезії, напр.: «*Розжевий вальс усміхненої ружжі*» (С. Йовенко); «*О жовтий протяг вічності на віях!*» (І. Жиленко); «*Це ж сік твій багрянний, коріння твоє поганське шепочуть мені на світланку живимі слова*» (І. Жиленко); «*Не озиваючись тонким співучим голосом – золотим сопрано наддніпрянських сумних опер*» (В. Давиденко).

Як уже зазначалося, саме кольорово-звукова синестезія переважає в поетичному мовленні. Таку перевагу можна пояснити фізіологічними причинами, а саме: мозок одержує інформацію на вісімдесят п'ять відсотків через візуальний канал, на дев'ять відсотків через аудійний апарат, і лише сім відсотків інформації припадає на решту каналів. Наявна у творі кольорово-звукова синестезія фіксує авторську «відмінність чуттєвих властивостей і характеристик навколишнього світу, які відкриваються людині у звичайному чуттєво-емпіричному досвіді порівняно з чуттєво-внутрішньою перцепцією творчої особистості» [8, с. 57].

В аналізованих поетичних текстах спостерігаємо синестезію, побудовану на тактильних асоціаціях, наприклад: «*За білим толем, білим вітром трамваї світла і тепла*» (І. Жиленко); «*Заклекотівши, провістув весну, Дощами теплу, квітами рясну, – Пішов зелений відгомін стежками*» (Т. Коломієць); «*Літаки приземляються в осінь. Літаки, обпалені*

пронизливим небом. *Ртутне світло холоде в їх крилах*» (О. Забужко).

В аналізованих текстах широко використовується модель синестетичного словосполучення, утворена поєднанням ад'єктивного кольоратива у препозиції із субстантивною лексемою іншого концептуального наповнення: «Під поверхнею шкіри і шрамів і плям – чути *шелести чорні*» (Н. Білоцерківець). Іншою моделлю словосполучення є вживання субстантивних кольоратива з ад'єктивом іншої чуттєвої концептосфери: «...на всю силу уяви *держу собі перед зором одним-єдиний покій, де заслона – вся вибухливий пурпур...*» (О. Забужко); «*І така спалахнула пронизлива синь, небеса, небеса!!! – опустила я вії. Нам, дорослим, такої не знести краси*» (І. Жиленко).

Непродуктивними для аналізованих текстів є складні синестетичні конструкції, що репрезентують відтінкові особливості художніх образів «*Вимрій мене, легкокрило-зелену, Вимрій мене, зорецвітно-незриму*» (А. Багряна).

Синестезія як спосіб поетичного вираження специфіки художнього світобачення в аналізованих текстах раз по раз синтаксично розгортається, набуває форми розгорнутої метафори, що відзначається потужним оцінно-експресивним потенціалом, наприклад: «*Дивлюсь: рушники розвішені, постіль розстелена – **поскрипує січнеvim сніжком чистоти***» (А. Діба); «*І раптом, тими самими очима, я вгледіла – свою **гарячу карість, укритого вогню жаркий пішкірний відсвіт, проскачку іскор в косах воружих!***» (О. Забужко).

Отже, у поетичному доробку українських авторок важливу роль відіграє кольорова синестезія. Розуміння синестетичних конструкцій допомагає осягнути глибинний внутрішній світ поетес, особливості поетичного мислення, українського світобачення та світосприйняття загалом. Перспективу подальших наукових розвідок убачаємо в порівняльному аналізі вербалізації синестезії у поетичній мові творів жінок і чоловіків, виявленні гендерних ознак цього явища.

Література

1. Арутюнова Н. Д. Языковая метафора (Синтаксис и лексика). *Лингвистика и поэтика*. Москва, 1979. С. 164–170.
2. Воронин С. В. Основы фоносемантики. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1982. 244 с.
3. Галеев Б. М. Синестезия – чудо поэтического мышления. *Научный Татарстан*. 1999. № 3. URL: http://synesthesia.prometheus.kai.ru/sine_r.htm (дата звернення 12.08.2020).
4. Журавлев А. П. Фонетическое значение. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1974. 160 с.
5. Забужко О. Друга спроба: Вибране. Київ: Факт, 2009. 432 с.
6. Корпус української мови. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (дата звернення 12.08.2020).
7. Левицкий В. В. Фонетическая мотивированность слова. *Вопросы языкознания*. 1994. № 1. С. 26–37.
8. Маловицька Л. Звук і колір: феномен синестезії у творчому мисленні генія-митця. *Актуальні проблеми сучасної філософії та науки: творче, критичне і практичне мислення*. Житомир: Житомирський державний центр науково-технічної і економічної інформації, 2009. С. 55–58.
9. Мініч Л. С. Синестезійні вияви у творах М. Вінграновського. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. Серія: Філологічна. 2013. Вип. 34. С. 157–158.
10. Потебня А. А. Мысль и язык. Киев: Синто, 1993. 191 с.
11. Сама. Антологія сучасної жіночої поезії. Київ: Преса України, 2013. 320 с.
12. Ульман С. Семантические универсалии. *Новое в лингвистике*. Вып. 5. 1970. С. 279–281.
13. Уорф Б. Отношение норм поведения и мышления к языку. *Новое в лингвистике*. 1960. Вып. 1. С. 163–164.
14. Шамота А. М. Переносное значения слова в мові художньої літератури. Київ: Наукова думка, 1967. 127 с.

References

1. Arutyunova, N. D. (1979). Yazykovaya metafora (Sintaksis i leksika). *Lingvistika i poetika*. Moskva. 164–170.
2. Voronin, S. V. (1982). Osnovy fonosemantiki. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo universiteta. 244 s.
3. Galeev, B. M. (1999). Sinesteziya – chudo poeticheskogo myshleniya. *Nauchnyj Tatarstan*, 3. URL: http://synesthesia.prometheus.kai.ru/sine_r.htm (data zvernennia 12.08.2020).
4. Zhuravlev, A. P. (1974). Foneticheskoe znachenie. Leningrad: Izd-vo Leningradskogo universiteta. 160 s.
5. Zabuzhko, O. (2009). Druga sprobа: Vy`brane. Kyiv: Fakt. 432 s.
6. Korpus ukrayins`koyi movy. URL: <http://www.mova.info/corpus.aspx> (data zvernennia 12.08.2020).
7. Levickii, V. V. (1994). Foneticheskaya motivirovannost' slova. *Voprosy yazykoznaniiya*, 1, S. 26–37.
8. Malovic`ka, L. (2009). Zvuk i kolir: fenomen sinestezii u tvorchomu mislenni geniya-mitcyā. *Aktual'ni problemi suchasnoi filosofii ta nauky: tvorche, krytychne i praktychne myslennya*. Zhitomir: Zhitomir's'kii derzhavnii centr naukovotekhnichnoi i ekonomichnoi informacii. S. 55–58.
9. Minich, L. S. (2013). Synesteziijni vyuvy u tvorax M. Vingranov's'kogo. *Naukovi zapysky Nacional'nogo universytetu «Ostroz'ka akademiya»*. Seriya: Filologichna, 34. S. 157–158.
10. Potebnya, A. A. (1993). Mysl' i yazyk. Kiev: Sinto. 191 s.

11. Sama. Antologiya suchasnoyi zhinochoyi poeziyi. (2013). Kyiv: Presa Ukrayiny. 320 s.
12. Ul'man, S. (1970). Semanticheskie universalii. *Novoe v lingvistike*, 5. S. 279–281.
13. Uorf, B. (1960). Otnoshenie norm povedeniya i myshleniya k yaziku. *Novoe v lingvistike*, 1. S. 163–164.
14. Shamota, A. M. (1967) Perenosne znachennya slova v movi hudozhnoyi literatury. Kyiv: Naukova dumka. 127 s.

Королёва Валерия Владимировна, доктор филологических наук, доцент, заведующая кафедрой украинского языка, Днепропетровский национальный университет имени Олеся Гончара (пр. Гагарина, 72, г. Днепро, 49010, Украина); e-mail: valeria.korolyova2015@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7482-0517>

Valeriya Koroliova, Doctor of Philological Sciences, The Head of Ukrainian Language Department Oles Honchar Dnipro national university (72 Gagarin av., Dnipro, 49010, Ukraine); e-mail: valeria.korolyova2015@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0002-7482-0517>